

13 | Integrated Governance

Dick de Waard

1. Inleiding

In de laatste twee decennia is de verslaggeving door ondernemingen veranderd. In het midden van de jaren '90 van de vorige eeuw is een proces op gang gekomen, dat leidde tot uitgebreide verslaggeving waarin op dit moment door ondernemingen inzicht wordt gegeven in een variëteit aan thema's en onderwerpen naast de financiële prestaties van de onderneming. Deze groei in informatie betreft niet alleen de niet-financiële informatie. Ook de jaarrekening – het financiële deel – is door de ontwikkeling van onder meer US GAAP en IFRS – onder invloed van een toenemende behoefte aan uniformiteit en inzicht – in omvang toegenomen. Hierbij gaat het echter om wettelijk voorgeschreven inzichtvereisten *mandatory disclosure*. Het jaarverslag – het verslag van de directie en de raad van commissarissen – is aan aanzienlijk minder voorschriften gebonden dan de jaarrekening. In het Nederlandse Burgerlijk Wetboek zijn zeer beknopte bepalingen te dien aanzien opgenomen. De inhoud van het jaarverslag betreft in sterke mate vrijwillig verstrekte informatie: *voluntary disclosure*. Bij het vrijwillige karakter van deze informatieverstrekking kunnen wel enkele kanttekeningen worden geplaatst.

Er kunnen meerdere trends worden waargenomen die bijdragen en hebben bijgedragen aan de toeneming van de hoeveelheid informatie die in de jaarverslagen van grote ondernemingen wordt opgenomen. In de eerste plaats groeide het bewustzijn dat de onderneming meer stakeholders kent dan alleen de aandeelhouders (*stakeholder theory*). Elke relevante stakeholder brengt zijn eigen informatievrage mee. Daarnaast hebben ondernemingen ontdekt, dat het jaarverslag kan worden gebruikt als instrument om de *license to operate* van de onderneming veilig te stellen (*legitimacy theory*). Door bij het inrichten van het jaarverslag verslaggevingsstrategieën te hanteren, worden door ondernemingen ook in de jaarverslaggeving vormen van *impression management* toegepast. Ten slotte worden ondernemingen beïnvloed door vormen van *iso morphism*. Enerzijds oefenen de overheid en niet-gouvernementele organisaties druk uit op ondernemingen om uitgebreider te rapporteren (*coercive isomorphism*) en anderzijds hebben ondernemers de neiging om ontwikkelingen binnen de *peer group* te volgen (*normative isomorphism*) en vertonen de ondernemingen kopieergedrag (*mimetic isomorphism*).

Een belangrijke uitbreiding in de jaarverslaggeving is het ontstaan van het duurzaamheidsverslag, het *sustainability report*. Dit verslag omvat informatie omtrent de wijze waarop de onderneming het milieu, de mensen in de onderneming en de

sociale omgeving beïnvloedt. Daarbij wordt inzicht gegeven in de inspanningen en de prestaties vanuit een historisch en een toekomstperspectief. Waar in eerste instantie sprake was van verschillende jaarverslagen, is de laatste jaren een trend waarneembaar richting gecombineerde of geïntegreerde verslagen.

2. **Integrated reporting**

Gecombineerde of geïntegreerde verslagen zijn ontstaan vanuit de gedachte, dat duurzaam ondernemen een vanzelfsprekend onderdeel behoort te zijn van de wijze van ondernemen. De beleidsbepalers bij ondernemingen gaan er dan van uit dat het eigenlijk niet logisch is dat duurzaamheid als een op zichzelf staand fenomeen wordt benaderd. Zij worden in deze gedachtegang in sterke mate beïnvloed door de medewerkers binnen de organisatie die betrokken zijn bij de totstandkoming van het jaarverslag (veelal de afdeling *CSR* en/of *Communications*), waarbij ook weer sprake is van het volgen van de trendsetters in de *peer group* (kopieergedrag).

Alvorens verder in te gaan op de toepassing van het fenomeen ‘*Integrated Reporting*’ is het goed om vast te stellen wat dit nu precies is. Als het gaat om *integrated reporting* kunnen in ieder geval twee verschillende trends worden waargenomen: niet-gemonetariseerde waardecreatie en gemonetariseerde waardecreatie. Beide trends vertonen overeenkomsten en verschillen. Het verschil tussen deze trends schuilt in de keuze om de waardecreatie van de onderneming al dan niet uit te drukken in financiële waarden. Een belangrijke overeenkomst kan worden gevonden in het uitgangspunt van *integrated thinking*. In de volgende 3 subparagrafen worden deze begrippen nader toegelicht.

2.1 ***Niet-gemonitariseerde waardecreatie***

De eerste trend ten aanzien van *integrated reporting* houdt in, dat de onderneming haar duurzaamheidsverslag combineert met het jaarverslag. In dat verband spreken sommigen ook wel van gecombineerde of samengevoegde verslaggeving. Dit leidt in veel gevallen tot omvangrijke jaarverslagen. Daarbij kiezen sommige ondernemingen ervoor om deze verslagen aan te duiden als *integrated report*, maar het merendeel van de ondernemingen aan de Nederlandse beurs (AEx en AMx) kiest ervoor om dit verslag het *annual report* te blijven noemen. De verslaggevingsvormen die de AEx en AMx genoteerde ondernemingen in dit kader over 2014 hanteerden zijn in tabel 1 weergegeven.

Tabel 1: Overzicht verslaggevingsvormen AMx- en AEx-fondsen over 2014

Type jaarverslag	Aantal
Integrated report	6
Annual report met separaat sustainability report	14
Annual report	30
Totaal	50

Uit tabel 1 kan worden afgeleid dat dertig van de genoemde ondernemingen door de publicatie van een *annual report* recht lijken te doen aan het uitgangspunt dat duurzaamheid een onlosmakelijk onderdeel van de bedrijfsvoering is. Zij publiceren één jaarverslag dat traditiegetrouw wordt aangeduid met ‘*annual report*’ en doen hierin verslag van de activiteiten van de onderneming, waarbij tevens aandacht wordt besteed aan de relevante aspecten van duurzaamheid. Een belangrijke kanttekening die hierbij moet worden gemaakt is, dat de mate waarin duurzaamheidsaspecten in deze jaarverslagen zijn verwerkt in sterke mate per onderneming verschilt. Dit varieert van het noemen dat duurzaamheid belangrijk wordt gevonden tot het verstrekken van een ruime hoeveelheid informatie over een scala aan al dan niet relevante thema’s.

2.2 Gemonetariseerde waardecreatie

De tweede trend in *integrated reporting* is in gang gezet door de *International Integrated Reporting Council* (IIRC). In 2011 publiceerde de IIRC een voorzet¹ voor *integrated reporting* op basis van waardecreatie: *shared value*. De onderneming zet om haar doelen te realiseren productiefactoren in. Deze productiefactoren worden door de IIRC ‘*capitals*’ genoemd. De IIRC introduceert: *financial capital*, *human capital*, *intellectual capital*, *manufactured capital*, *natural capital* en *social capital*. Het raamwerk van de IIRC gaat ervan uit dat de onderneming deze productiefactoren niet alleen inzet, maar dat de onderneming daar ook waarde aan toevoegt: *shared value*. Deze waardecreatie dient dan in de visie van de IIRC te worden gemonetariseerd, kortom: de totale waardecreatie van de onderneming dient in geld te worden uitgedrukt. Belangrijke stappen die door de IIRC zijn gezet, zijn onder meer een verdere uitwerking van het idee naar een raamwerk² door stakeholder raadpleging en de instelling van een pilotgroep waarin ruim 100 multinationale ondernemingen zich aan de IIRC hebben verbonden, teneinde hun jaarverslaggeving aan te passen naar het model van de IIRC, dan wel daar input voor te leveren.

In het najaar van 2013/voorjaar van 2014 is door een groep studenten van de Rijksuniversiteit Groningen onderzoek gedaan naar de status van de verslaggeving van de ondernemingen die participeren in de IIRC pilotgroep. De belangrijkste

1 International Integrated Reporting Council (2011), “Towards integrated reporting – Communicating value in the 21st century”.

2 International Integrated Reporting Council (2013), “The International <IR> Framework”.

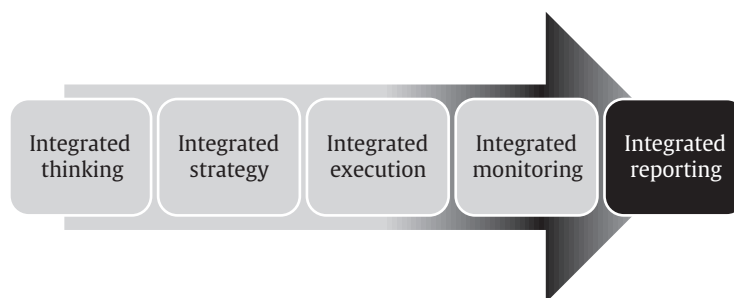
uitkomst van dit onderzoek was, dat van deze ondernemingen over 2012 nog geen enkele onderneming erin was geslaagd om een echt *integrated report* te schrijven naar het idee van de IIRC. Minder dan de helft van deze ondernemingen had een combinatie van het duurzaamheidsverslag met het jaarverslag gerealiseerd. Inzicht in de waardecreatie per relevant aandachtsgebied in de jaarverslagen ontbrak en de ondernemingen gaven geen inzicht in de externe baten en lasten van de onderneming. Kort samengevat: uit dit onderzoek kwam naar voren dat door deze ondernemingen nog grote stappen dienden te worden gezet om inzicht te realiseren in de waardecreatie van de onderneming, om nog maar niet te spreken van inzicht in de gemonetariseerde waardecreatie.

Toch zijn al initiatieven zichtbaar die in de richting van gemonetariseerde *integrated reporting* tenderen. Voorbeelden daarvan zijn de *environmental profit and loss account* van Puma,³ de rapportering van geleverde waarde over 2013 door Philips⁴ en de waardering van de impact van de bedrijfsvoering door NS.⁵ Dit zijn echter vingeroefeningen die nog niet zijn omgezet naar de jaarverslaggeving als geheel, maar die wel van belang zijn voor de verdere ontwikkeling van deze vorm van informatieverschaffing.

2.3 *Integrated thinking*

Los van de vraag wat de voorkeur geniet – al dan niet een geïntegreerd inzicht in gemonetariseerde waardecreatie – is het van belang om te onderkennen dat het gaat om een geïntegreerde benadering van duurzaamheidsvraagstukken. In dat kader is *integrated reporting* veel meer dan het publiceren van een geïntegreerd jaarverslag.

Figuur 1: Integrated reporting

Zoals in figuur 1 inzichtelijk gemaakt is *integrated reporting* het logische gevolg van *integrated thinking*. De leiding van de onderneming dient vanuit een geïntegreerde visie de ondernemingsstrategie te benaderen. De verslaggeving over de

³ www.about.puma.com.

⁴ www.philips.com.

⁵ www.nsjaarverslag.nl.

prestaties van de onderneming begint namelijk bij de strategie en de geformuleerde doelen. Als de doelen helder zijn en bekend zijn in de organisatie, kan daarnaar worden gehandeld en kunnen de resultaten worden gemeten en kunnen bijstellingen in de visie, strategie of de uitvoering plaatsvinden. Externe verslaggeving over de uitkomsten hiervan is dan min of meer een logisch gevolg. Bij het bepalen van de visie op duurzaamheid en de mate van integratie in de onderneming en haar processen kan de ondernemingsleiding ervoor kiezen om de doelstellingsbenadering of de randvoorwaardebenadering te kiezen (Van Manen en De Waard⁶). Bij de doelstellingsbenadering kiest de ondernemingsleiding ervoor om voor specifieke duurzaamheidsaspecten concrete doelen te formuleren die vergelijkbaar zijn met de winstdoelstelling van de onderneming. Bij de randvoorwaardebenadering kiest de ondernemingsleiding ervoor dat bij de realisatie van gestelde doelen rekening wordt gehouden met de duurzaamheidsaspecten die daaraan verbonden zijn. Vanwege de variëteit aan duurzaamheidsvraagstukken waarmee ondernemingen kunnen worden geconfronteerd en het relatieve belang van de verschillende vraagstukken kan sprake zijn van een hybride beleid, waarbij voor de ene groep duurzaamheidsvraagstukken concrete doelen worden geformuleerd en voor de andere groep in termen van randvoorwaarden wordt gedacht.

De keuzes die de ondernemingsleiding daarin maakt, zijn medebepalend voor de wijze waarop duurzaamheid in de strategie wordt verankerd en voor de wijze waarop in de jaarverslaggeving inzicht wordt gegeven in de prestaties van de onderneming op het gebied van duurzaamheid.

3. De bomen en het bos

3.1 *Transparantiebenchmark*

In hun zoektocht naar transparantie hebben ondernemingen jaarverslagen ontwikkeld waarvan een aantal zich onderscheidt in creativiteit qua inhoud, lay out en techniek en weer anderen zich onderscheiden door hun getal en omvang. Een belangrijk fenomeen dat daarbij in Nederland een rol speelt, is de Transparantiebenchmark.⁷ De Transparantiebenchmark omvat een set met criteria waaraan jaarverslaggeving wordt getoetst. Deze criteria zijn enerzijds gericht op een aantal kwaliteitskenmerken, maar daarnaast ook op de feitelijke inhoud van de jaarverslaggeving. Mede onder invloed van de Transparantiebenchmark zijn de laatste jaren in Nederland de jaarverslagen van ondernemingen in omvang toegenomen. Dit heeft geleid tot meer transparantie, maar in een aantal gevallen ook tot een overdaad aan informatie en een toepassing van complexe digitale technieken (*web based reporting*) waarmee

6 Van Manen, J.A. en D.A. de Waard (2010), "Duurzaamheid geagendeerd: Duurzaamheid op de agenda van de raad van commissarissen", in: *Caleidoscoop van Accounting Onderzoek*, onder redactie van I.J. Bakker, G.J. van Helden, P.E. Kamminga en R.W. Scapens, Universiteitsdrukkerij RUG.

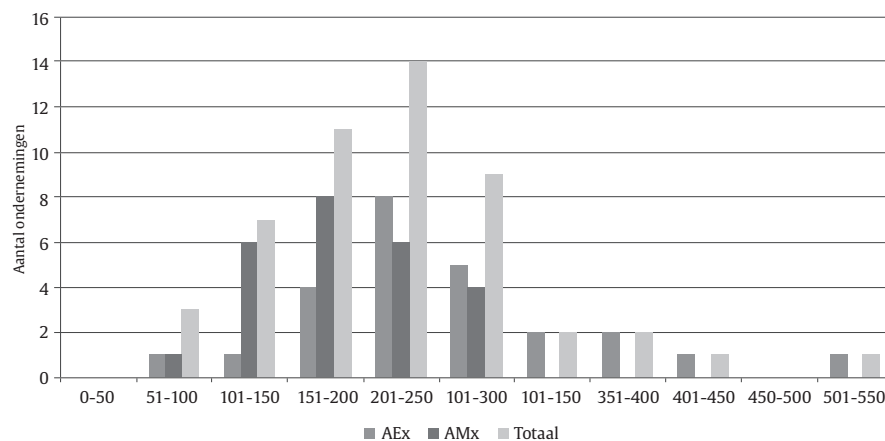
7 De Transparantiebenchmark is een jaarlijks onderzoek naar transparantie in de verslaggeving van de circa 450 grootste ondernemingen van Nederland. Dit mondt uit in een rangschikking, waarbij aan de onderneming die eindigt op de eerste plaats een prijs (De Kristal) wordt uitgereikt.

transparantie niet altijd wordt gerealiseerd. Deze ontwikkeling is voor een belangrijk deel te verklaren vanuit iso morfistische impulsen. Van het niet-vrijwillige karakter van de benchmark gaat een zekere druk uit op de betrokken ondernemingen (*coercive iso morphism*) en de verslaggeving door *trend setters* in de *peer groep* inspireert ondernemingen tot volgen/kopiëren (*mimetic iso morphism*). Dit proces wordt daarenboven versterkt door het competitieve karakter van deze benchmark. Deze tendensen geven voeding aan het risico dat verslaggeving ontstaat waarbij de lezer door de bomen het bos niet meer ziet.⁸

3.2 AEX en AMX – een eerste analyse

De ondernemingen met een notering aan de AEx en AMx (peildatum eind mei 2015) publiceren in verschillende omvang en met een verschillend aantal jaarverslagen. In grafiek 1 is de omvang van de totale jaarverslaggeving van deze ondernemingen in aantallen pagina's weergegeven.

Grafiek 1: Aantal pagina's jaarverslagen 2014 AEx en AMx genoteerde ondernemingen

De omvang qua verslaggeving verschilt tussen de AEx- en de AMx-fondsen. De gemiddelde omvang van de jaarverslaggeving van de totale populatie komt uit op 219 pagina's. De gemiddelde omvang van de jaarverslaggeving door de AEx-fondsen is 253 pagina's en van de AMx-fondsen 184. Hier is sprake van een relatief groot verschil. Het kortste verslag telt 94 pagina's (AEx) en het langste verslag telt 505 pagina's (AEx). Het merendeel van de jaarverslagen varieert qua omvang van 100-300 pagina's. De jaarverslagen van de AMx genoteerde ondernemingen kennen geen uitschieters boven 300 pagina's.

⁸ De Waard, D.A. (2014), "De bomen en het bos", oratie uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar aan University of Curaçao.

Bij de vaststelling van de omvang van de jaarverslagen van deze ondernemingen is tevens het aantal jaarverslagen in kaart gebracht dat is gepubliceerd. Daarbij zijn de separate verslagen van de commissies van de raden van commissarissen niet meegeteld. Een aantal ondernemingen – met name AEx-fondsen – publiceert meer dan één jaarverslag. Alle ondernemingen publiceerden het reguliere jaarverslag, met dien verstande dat zes ondernemingen in plaats daarvan een *integrated report* publiceerden (zie ook tabel 1). Een aantal van de betrokken ondernemingen publiceerde echter ook een separaat *sustainability report*, een *annual review* met een beknopte weergave van de belangrijkste thema's of een aanvullend verslag rondom specifieke duurzaamheidsthema's.

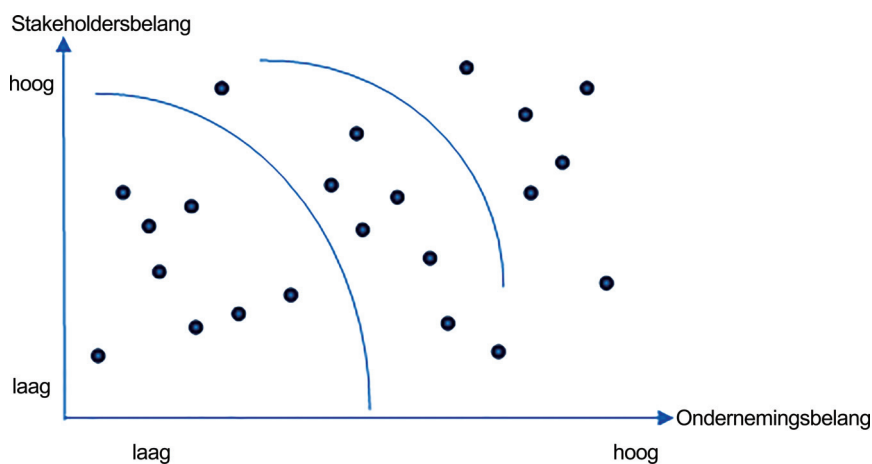
Tabel 2: Aantal gepubliceerde jaarverslagen over 2014

Type verslag	AEx	AMx	Totaal
Integrated report	5	1	6
Annual report	20	24	44
Sustainability report	11	3	14
Annual review	3	1	4
Other	1	1	2
Gemiddeld aantal verslagen	1,6	1,2	1,4

In tabel 2 is zichtbaar, dat gemiddeld genomen bij de ondernemingen die aan de AEx zijn genoteerd meer aandacht wordt besteed aan vormen van geïntegreerde verslaggeving en duurzaamheidsverslaggeving. Dit vertaalt zich ook naar het groter aantal verslagen en groter aantal pagina's ten opzichte van de aan de AMx genoteerde ondernemingen. Dit neemt niet weg dat ook de aan de AMx genoteerde ondernemingen in hun jaarverslaggeving stilstaan bij het vraagstuk van duurzaamheid, maar dan gemiddeld genomen in een bescheidener mate dan de aan de AEx genoteerde ondernemingen. De onderneming met het hoogste aantal pagina's qua verslaggeving (505 pagina's) rapporteert geïntegreerd in een uitgebreid *annual report* van 365 pagina's, een *annual review* van 72 pagina's en een *responsible investments report* van 68 pagina's.

3.3 *Materialiteitsanalyse*

Men kan zich afvragen of omvangrijke jaarverslaggeving daadwerkelijk transparant is. Ook in de wereldwijd toonaangevende GRI G4-richtlijnen van de Global Reporting Initiative wordt expliciet aandacht gevraagd voor het aanbrengen van focus in de jaarverslaggeving. Een techniek om te komen tot focus in de jaarverslaggeving is de uitvoering van een materialiteitsanalyse.

Figuur 2: Voorbeeld materialiteitsmatrix

Door de uitvoering van een gerichte stakeholder raadpleging, kan de onderneming zicht krijgen op de onderwerpen en aandachtsgebieden die de belangstelling hebben van de stakeholders. Het is daarbij van cruciaal belang dat op een transparante wijze in kaart wordt gebracht welke stakeholders hiervoor worden benaderd. Na raadpleging van de stakeholders en na een gedegen interne analyse kunnen in een materialiteitsmatrix zoals is weergegeven in figuur 2 de onderwerpen en aandachtsgebieden naar belangrijkheid worden geordend. In het rechterdeel van de figuur zijn de onderwerpen weergegeven die voor zowel de onderneming als voor de stakeholders van groot belang zijn. Dat houdt in, dat deze onderwerpen dan ook terug komen in het proces van *integrated thinking*: in de strategie en uiteindelijk in de verslaggeving. De onderwerpen in het middelste deel van de figuur zijn van minder belang, doch niet per se onbelangrijk. Daarvan moet zorgvuldig worden bepaald hoeveel gewicht daaraan in dit proces wordt toegekend. De onderwerpen in het linkerdeel van de figuur zijn van ondergeschikt belang en daaraan zal dan ook in het *integrated report* (vrijwel) geen aandacht worden besteed. De toepassing van deze techniek maakt zichtbaar in hoeverre het management van de onderneming uitgaat van de doelstellingsbenadering, de randvoorwaardebenadering of een mengvorm van beide.

Door Hibma (2015) is in 2014-2015 onderzoek⁹ gedaan naar de toepassing van de materialiteitsanalyse door de ondernemingen die zijn opgenomen in de Transparantiebenchmark 2014. Uit dit onderzoek bleek, dat van de 244 verslagen die in de Transparantiebenchmark tot een score leidden, in 27% van de verslagen op enigerlei wijze inzicht wordt gegeven in de uitgevoerde materialiteitsanalyse. In 32 van deze verslagen zijn de drie hoogst scorende niet-financiële thema's geselecteerd en daarvan is door middel van een inhoudsanalyse vastgesteld dat in de betrokken jaarverslagen deze drie belangrijkste thema's niet met een extra focus en/of diepgang zijn toegelicht.

⁹ Hibma, A. (2015), "Hoe worden de als materieel erkende onderwerpen door ondernemingen daadwerkelijk verantwoord in het duurzaamheidsverslag", master thesis Rijksuniversiteit Groningen.

Het komt er dan op neer, dat de materialiteitsanalyse of -matrix wel in het verslag wordt opgenomen, maar dat er geen duidelijke relatie is met de verdere inrichting van het jaarverslag, terwijl dit op basis van de hantering van dit instrument wel zou mogen worden verwacht.

4. (Geïntegreerde) verslaggeving in Nederland – enkele gerichte onderzoeken

Tegelijkertijd met Hibma en in onderlinge samenwerking met elkaar, hebben nog drie studenten van de Rijksuniversiteit Groningen onderzoek gedaan naar de uitkomsten van de Transparantiebenchmark 2014 door de uitvoering van een gerichte analyse op de gedetailleerde data in de database van de benchmark.¹⁰ Dit betroffen onderzoeken naar indicatoren voor transparantie door De Jong (2015), druk vanuit stakeholders door Geerligts (2015) en transparantie ten aanzien van due diligence door De Vries (2015). In het navolgende worden de uitkomsten uit deze onderzoeken kort toegelicht.

4.1 *Indicatoren voor transparantie*

Op basis van een analyse van de uitkomsten van internationale onderzoeken is vastgesteld dat een relatie bestaat tussen een aantal ondernemingskenmerken en -indicatoren en de mate van transparantie die door deze ondernemingen ten toon wordt gespreid.

Tabel 3: Indicatoren voor transparantie

1. Indicatoren	Wel	Niet
Omvang onderneming	X	
Beursnotering	X	
Leverage		X
Solvabiliteit		X
Aantal leden van de raad van commissarissen		X
Winstgevendheid		X
Datum van het jaarverslag	X	
Aantal pagina's van het jaarverslag	X	
Sector van de onderneming		X

Daar waar uit internationaal onderzoek bleek dat de in tabel 3 genoemde ondernemingskenmerken en -indicatoren een bewezen relatie hebben met de

¹⁰ De Jong, R. (2015), "Invloed van de druk van groepen stakeholders op de kwaliteit van het duurzaamheidsverslag, het publiek publiceren van dit verslag en het toevoegen van een assurance report aan dit verslag". Geerligts, P. (2015), "Indicatoren voor transparantie bij Nederlandse deelnemers van de Transparantiebenchmark". De Vries, C. (2015), "Vertroebelde transparantie over mensenrechten", master theses Rijksuniversiteit Groningen.

mate van transparantie in de verslaggeving van ondernemingen, blijkt dat dit bij de groep van ondernemingen in de Transparantiebenchmark alleen geldt voor de omvang, beursnotering, de datum van het jaarverslag en het aantal pagina's. Een verdere analyse leert overigens dat de beursnotering een duidelijke – maar niet unieke – relatie heeft met de drie andere kenmerken/indicatoren.

4.2 Druk vanuit stakeholders

Internationaal onderzoek heeft aangetoond, dat ondernemingen die onder een zekere mate van druk staan van relevante stakeholders, transparanter zijn in hun verslaggeving. Daarbij worden de externe stakeholders milieugroeperingen, klanten, werknemers en investeerders gekoppeld aan bepaalde typen bedrijven, waarvan wordt gesteld dat deze worden beïnvloed door één of meer van deze vier stakeholdergroepen. Op basis van de uitkomsten van de Transparantiebenchmark 2014 is onderzocht of deze tendens ook waarneembaar is in de jaarverslaggeving van de Nederlandse bedrijven die daarin zijn opgenomen. Voor dit onderzoek zijn de scores gebruikt die de ondernemingen in de benchmark 2014 hebben gerealiseerd op de vijf kwaliteitscriteria in de Transparantiebenchmark: relevantie, duidelijkheid, betrouwbaarheid, responsiviteit en samenhang.

Ook hier wijkt de uitkomst van het onderzoek af van de internationale uitkomsten. In de jaarverslagen van de ondernemingen uit de Transparantiebenchmark is uitsluitend een duidelijke relatie waarneembaar tussen de druk vanuit milieu-stakeholders en de kwaliteit van de jaarverslagen. De oorzaak daarvan kan liggen in het feit, dat de aandacht voor de milieu-impact al vanaf het begin van het ontstaan van duurzaamheids- en/of geïntegreerde verslaggeving als zeer belangrijk werd gezien. Ondernemingen die onder druk van milieu-stakeholders en klanten staan, hebben overigens vaker een *assurance report* van de accountant in het duurzaamheidsverslag opgenomen.

4.3 Due diligence en transparantie

In maart 2014 publiceerde de Sociaal Economische Raad (SER) zijn Themarapportage Due Diligence.¹¹ In dit rapport roept de SER ondernemingen op om in hun strategievorming, uitvoering en verslaggeving meer aandacht te besteden aan arbeids- en mensenrechten. Met de handreikingen en definities van de SER als uitgangspunt, is door middel van een gedetailleerde inhoudsanalyse in kaart gebracht in welke mate ondernemingen uit de Transparantiebenchmark inzicht verschaffen in de wijze waarop zij erop toezien dat arbeids- en mensenrechten in de keten worden nageleefd. In dit onderzoek is specifiek ingezoomd op de kledingsector, energiesector, elektronica-sector en chemiesector.

¹¹ Sociaal Economische Raad (2014), "SER Themarapportage due diligence".

Dit onderzoek levert een schamel resultaat op. Van de 59 ondernemingen die in de genoemde vier sectoren konden worden ingedeeld, hadden 33 ondernemingen een nul-score. Dat wil zeggen dat zij in het geheel geen verslag hebben gepubliceerd. Van de overige 26 ondernemingen kan worden gesteld, dat zij in hun verslaggeving in meerderheid geen tot vrijwel geen informatie over arbeids- en mensenrechten verstrekken. De onderneming die uiteindelijk in haar jaarverslag de meeste aandacht hieraan besteedde, voldeed aan de helft van de criteria. Dit houdt in dat ondernemingen die onderdeel zijn van een keten waarbij belangrijke transacties worden gedaan met ondernemingen in landen waar arbeids- en mensenrechten ter discussie staan, hierover vrijwel geen informatie verschaffen. Daarmee zijn deze ondernemingen niet transparant over een thema dat voor hen en hun stakeholders relevant is.

4.4 Conclusie

De hiervoor toegelichte onderzoeken zijn uitgevoerd op de Transparantiebenchmark 2014. In deze benchmark zijn – met name op basis van het grootte criterium – ook de ondernemingen opgenomen die zijn genoteerd aan de AEx en AMx. Uit de hiervoor toegelichte onderzoeken kan een aantal conclusies worden gedestilleerd. De Transparantiebenchmark is een instrument dat daadwerkelijk heeft bijgedragen aan de kwaliteit van de informatieverstrekking door ondernemingen. Er wordt meer informatie verstrekt. Door de invloed van de Transparantiebenchmark worden relaties zoals die internationaal bestaan tussen ondernemings- en omgevingskenmerken in Nederland opgeheven. Duidelijk waarneembaar is, dat ondernemingen de Transparantiebenchmark gebruiken als een soort van checklist en dat ondernemingen er belang aan hechten om hoog in de benchmark te scoren. De drang om hoog te scoren in de Transparantiebenchmark leidt ertoe dat ondernemingen niet gefocust rapporteren en de jaarverslaggeving qua omvang toeneemt. Door deze ontwikkelingen zit de Transparantiebenchmark – vanuit het perspectief van transparantie – zichzelf in de weg.

Het is van belang dat in de ontwikkeling van de jaarverslaggeving van ondernemingen nu een volgende stap wordt gemaakt. Ondernemingen moeten meer aandacht hebben voor de uitvoering van een adequate materialiteitsanalyse en de uitkomsten van deze materialiteitsanalyse vertalen naar een gefocust jaarverslag waarin heldere cijfers en feiten worden gepresenteerd. Voor instrumenten als de Transparantiebenchmark betekent dit een uitdaging. Om meer focus te stimuleren kan niet worden volstaan met een generieke benchmark, maar moet een flexibele benchmark worden ontwikkeld die de moed van ondernemingen om focus aan te brengen ook daadwerkelijk beloont. Bij *integrated reporting* gaat het niet om een opsomming van thema's die meer gericht is op volledigheid dan op focus, maar om de feitelijke verankering van de echt relevante thema's in de strategie en in de verslaggeving.

5. Integrated Governance

Aangenomen mag worden dat de hiervoor geschetste trend op het gebied van jaarverslaggeving (integratie van verslagen en/of duurzaamheidsverslaggeving) de leden van de raden van commissarissen niet zal zijn ontgaan. Indien een onderneming vanuit externe druk of intrinsieke motivatie een traject ingaat dat vergelijkbaar is met het proces dat in figuur 1 is weergegeven (*integrated thinking*), wat is dan de betrokkenheid van de raad van commissarissen daarbij? Gedurende het eerste decennium van deze eeuw is door De Waard (2008)¹² onderzocht wat de taakopvatting van commissarissen van Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen was ten aanzien van maatschappelijk verantwoord ondernemen. De uitkomst van dit onderzoek was, dat commissarissen dit thema vooral belangrijk vonden vanuit legitimatie- en imagoperspectieven. Voor het overige beschouwden zij dit vooral als een aangelegenheid voor de raad van bestuur en toonde het merendeel van de geïnterviewden weinig interesse voor duurzaamheidsverslaggeving. Kort daarna is door Van Manen en De Waard¹³ in kaart gebracht in welke mate betrokkenheid van de raad van commissarissen bij duurzaamheidsvraagstukken en -verslaggeving zichtbaar is in de jaarverslagen 2008 van de aan de AMx en AEx genoteerde ondernemingen. Uit dat onderzoek kwam naar voren dat in slechts 1 van de in het onderzoek betrokken verslagen van de raad van commissarissen daadwerkelijk aandacht werd besteed aan duurzaamheid (zie hierna).

Ondertussen hebben accountants deze vorm van jaarverslaggeving ook in het vizier gekregen, daarbij mede gestimuleerd door een deel van hun cliënten. Dit heeft ertoe geleid, dat een aantal ondernemingen het duurzaamheidsverslag laat verifiëren door een accountant. Sinds enkele jaren wordt zelfs in een aantal gevallen aan het in figuur 1 weergegeven proces van *integrated thinking* een stap toegevoegd: *integrated assurance*. Dit houdt in, dat de accountant een geïntegreerde verklaring afgeeft bij het geïntegreerde jaarverslag (inclusief de daarin opgenomen jaarrekening).

De actualiteit anno 2015 rondom *integrated reporting* en *integrated assurance* nodigt uit om op de jaarverslagen 2014 van de AMx en AEx genoteerde ondernemingen nogmaals een beknopte inhoudsanalyse uit te voeren. Is er iets veranderd ten opzichte van 2008 en blijkt uit de jaarverslagen 2014 op enigerlei wijze betrokkenheid van de raad van commissarissen bij de geïntegreerde benadering van de relevante vraagstukken van de onderneming, de verslaggeving daarover en de verificatie door de accountant?

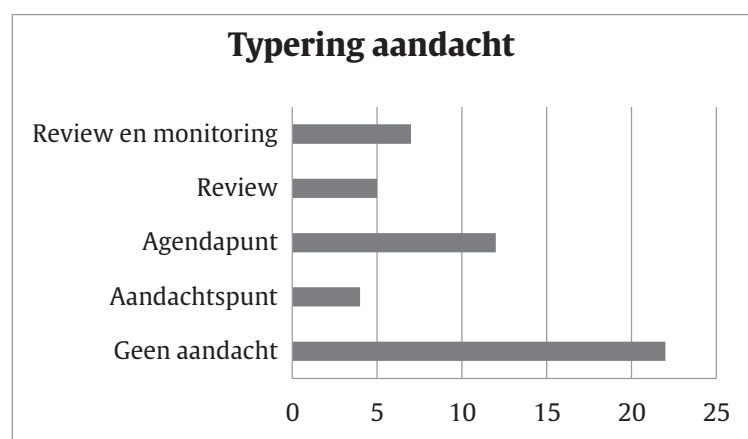
¹² De Waard, D.A. (2008), "Toezicht op maatschappelijk verantwoord ondernemen", Van Gorcum.

¹³ Van Manen, J.A. en D.A. de Waard (2010), "Duurzaamheid geagendeerd: Duurzaamheid op de agenda van de raad van commissarissen", in: *Caleidoscoop van Accounting Onderzoek*, onder redactie van I.J. Bakker, G.J. van Helden, P.E. Kamminga en R.W. Scapens, Universiteitsdrukkerij RUG.

5.1 *Verslag van de raad van commissarissen*

Op basis van de jaarverslagen 2014 (*annual reports*) van de aan de AEx en AMx genoteerde ondernemingen is een analyse gemaakt van de mate waarin de raden van commissarissen in hun bijdrage aan het verslag aandacht hebben besteed aan de strategie, monitoring en verslaggeving over de relevante duurzaamheidsthema's van deze ondernemingen. De uitkomsten daarvan zijn zichtbaar gemaakt in grafiek 2.

Grafiek 2: Duurzaamheid in het verslag van de raad van commissarissen bij AEx en AMx genoteerde ondernemingen in 2014

Aantal ondernemingen

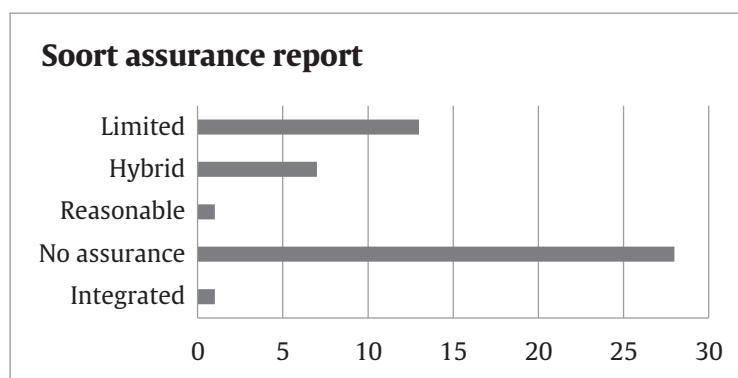
In het verslag van de raad van commissarissen kan op allerlei wijzen aandacht worden besteed aan duurzaamheid. Bij 23 van de ondernemingen besteedde de raad van commissarissen geen aandacht aan de duurzaamheidsaspecten van de onderneming. Daarmee is niet gezegd, dat dit thema onbesproken is gebleven, maar in het verslag wordt daarvan geen melding gemaakt. Daar waar duurzaamheid in het verslag van de raad van commissarissen wordt benoemd, varieert de aandacht van simpelweg een eenmalig benoemd aandachtspunt in het takenpakket (4 keer), naar het eenmalig benoemen van duurzaamheid als agendapunt (12 keer), naar een meer uitgebreide toelichting waarin beknopt wordt beschreven dat het thema is besproken (5 keer) tot het meer specifiek beschrijven van de aandacht voor de strategie, de interne monitoring en de verslaggeving (7 keer).

5.2 *Assurance bij het verslag*

De verificatie van jaarverslagen wordt in veel gevallen uitgevoerd door accountants. Daarbij worden verschillende zekerheidsniveau's gehanteerd: een beperkte mate van zekerheid (*limited assurance*), een redelijke mate van zekerheid (*reasonable assurance*) en een mengvorm van beide niveau's (*hybrid assurance*). Een redelijke

mate van zekerheid is een hoger niveau van zekerheid dan een beperkte mate van zekerheid. Het zekerheidsniveau wordt door de opdrachtgever (de ondernemingsleiding) bepaald in de opdracht aan de accountant en dit bepaalt vervolgens de hoeveelheid en diepgang van de door de accountant te verrichten werkzaamheden. In grafiek 3 zijn de vormen van *assurance* bij de *sustainability reports* en *integrated reports* van de aan de AEx en AMx genoteerde ondernemingen over 2014 weergegeven.

Grafiek 3: Aantallen assurance reports per soort AEx en AMx genoteerde ondernemingen in 2014

Aantal ondernemingen

Van de verslagen van de vijftig AEx en AMx genoteerde ondernemingen, zijn er 22 geverifieerd door de externe accountant of een extern panel van deskundigen (1 keer). Deze verificatie betreft in 21 van de gevallen het *sustainability report* en in één geval het *integrated report*, waarbij dan ook een vorm van een geïntegreerd *assurance report* is afgegeven. Dit houdt in, dat 28 verslagen niet door een onafhankelijke externe auditor zijn geverifieerd. Daar waar sprake is van verificatie, heeft de ondernemingsleiding in de meeste gevallen gekozen voor een beperkte mate van zekerheid en heeft één onderneming gekozen voor een redelijke mate van zekerheid. In de hybride verklaringen wordt bij een deel van de in het verslag opgenomen informatie een redelijke mate van zekerheid verstrekt en bij een ander deel een beperkte mate van zekerheid. De keuze van deze verdeling varieert per onderneming.

5.3 Conclusie

De uitkomsten van het hiervoor geschetste beknopte onderzoek laten zien dat sprake is van een toenemende aandacht voor duurzaamheid in het jaarverslag van de raad van commissarissen bij de AEx en AMx genoteerde ondernemingen. Het aantal verslagen waarin in het geheel geen aandacht aan duurzaamheid wordt besteed, is afgenomen van 31 naar 22. In twaalf van de verslagen over 2014 wordt meer aandacht daaraan besteed dan uitsluitend het noemen als aandachtspunt of

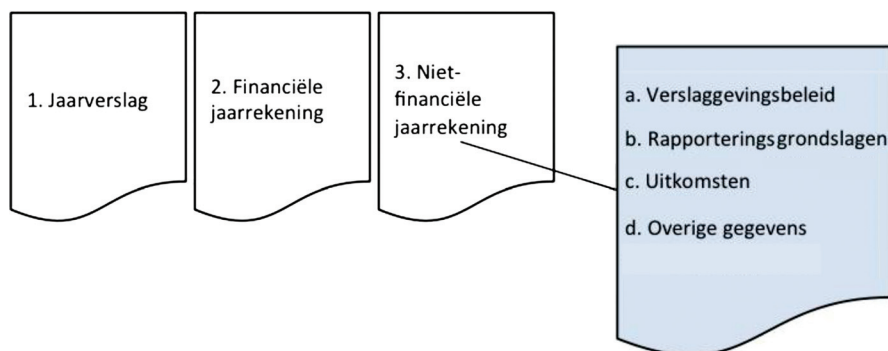
agendapunt. Geconcludeerd kan worden dat de raad van commissarissen duidelijk meer aandacht toont voor de integratie van duurzaamheidsaspecten in zijn jaarverslag. Deze ontwikkeling kan worden verklaard door de toenemende integratie van duurzaamheidsvraagstukken in de strategie, monitoring en vooral de verslaggeving door de onderneming.

Ook ten aanzien van *assurance* in de verslaggeving is zichtbaar dat een toenemend aantal ondernemingen opdracht heeft gegeven aan de externe accountant om het *sustainability report* en/of *integrated report* van *assurance* te voorzien. Waar in de verslaggeving 2008 13 van de 43 ondernemingen hiertoe overgingen, gaat het in de verslaggeving 2014 om 22 van de 50 ondernemingen. In de praktijk blijkt dat deze tendens enerzijds wordt gevoed door eigen keuzes van het management (intrinsieke motivatie), maar ook is sprake van invloed vanuit de *peer group* (kopieergedrag) en vanuit de Transparantiebenchmark waar de aanwezigheid van een *assurance report* een aantal punten oplevert.

6. Regelgeving nodig?

De uitkomsten van de vele onderzoeken gericht op de kwaliteit van de jaarverslaggeving kunnen aanleiding zijn om toch eens na te denken over regelgeving. Overwogen kan worden om nadere voorschriften uit te werken, die in de richting gaan van een model voor jaarverslaggeving met drie hoofdstukken (De Waard, 2014).¹⁴ Het eerste hoofdstuk betreft het jaarverslag zoals dat tot op heden min of meer is vormgegeven. In het tweede hoofdstuk wordt de jaarrekening opgenomen. Tot dusver niets nieuws. In het derde hoofdstuk wordt dan de niet-financiële jaarrekening opgenomen.

Figuur 3: Model voor geïntegreerde jaarverslaggeving

Bron: De Waard: De bomen en het bos, 2014

¹⁴ De Waard, D.A. (2014), "De bomen en het bos", oratie uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar aan University of Curaçao.

Het derde hoofdstuk van dit jaarverslag geeft in de paragraaf over het verslaggevingsbeleid inzicht in de stakeholder- en materialiteitsanalyse. Aansluitend wordt inzicht gegeven in de verslaggevingsgrondslagen en de feitelijke prestaties, doelstellingen en verwachtingen van de onderneming op het gebied van de niet-financiële parameters. Ter afsluiting wordt onder de overige gegevens het *assurance report* van de externe accountant opgenomen.

Indien ondernemingen een adequate materialiteitsanalyse uitvoeren en vertalen naar de niet-financiële jaarrekening, kan worden verwacht dat de verslaggeving van ondernemingen – met name in de *peer group* – in toenemende mate vergelijkbaar wordt. Indien daarbij in het derde hoofdstuk wordt gekozen voor de opnemings van met name kwantitatieve informatie (*facts and figures*) en een duidelijke koppeling tussen de inhoud van het jaarverslag en de geselecteerde materiële thema's wordt aangebracht, kan in kortere jaarverslagen meer gefocust worden gerapporteerd. Gezien het feit dat veel ondernemingen al een duurzaamheidsverslag of geïntegreerd verslag publiceren, zal de impact van dergelijke wet- en regelgeving beperkt zijn.

Een belangrijke keuze die in de basis van dit model wordt gemaakt, is dat wordt afgezien van de monetaarisering van de niet-financiële prestaties. De gebruiker van het jaarverslag zal zich moeten bekwamen in het lezen van niet-financiële informatie. Indien deze informatie daadwerkelijk tot stand is gekomen door een adequate raadpleging van de belanghebbenden (*stakeholder assessment*), mag verwacht worden dat de betrokken belanghebbenden in staat zijn om deze informatie op de juiste waarde te schatten. Niet alle informatie is voor elke belanghebbende relevant. Uiteraard blijft in dit model wel ruimte voor de toevoeging van informatie omtrent de financiële impact van de bedrijfsvoering van de onderneming (monetaarisering). Door een model voor de jaarverslaggeving in te voeren zoals hiervoor is toegelicht, kan *integrated reporting* als totaal omvattend proces – inclusief *integrated assurance* en op het juiste niveau (doelstellings- of randvoorwaardebenadering) – nog meer binnen het gezichtsveld van de commissarissen worden getrokken: *integrated governance*.